

Freedom of art as freedom of expression in modern times

Ελευθερία σημαίνει να ακολουθεί κάποιος το δρόμο τον οποίο του υποδεικνύουν τα προτερήματα του. - **Henri Matisse**

Η αρχή της συνταγματικής κατοχύρωσης της ελευθερίας της τέχνης

Η αρχή για την κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης συντελείται από το γερμανικό Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης το 1919. Συγκεκριμένα, στο **άρ.142 παρ.1** *Η τέχνη, η επιστήμη και η διδασκαλία τους είναι ελεύθερες. Το κράτος τους παρέχει προστασία και συμμετέχει στην καλλιέργειά τους.* Απώτερος στόχος η ανάδειξη της προσωπικότητας του κάθε ατόμου, σε όλες του τις εκφάνσεις: κοινωνικές, πολιτικές, πνευματικές και φυσικά καλλιτεχνικές.¹

Δυστυχώς όμως δεν θα περάσει πολύς καιρός και στην ίδια χώρα που προασπίστηκε την ελευθερία της τέχνης διαδραματίστηκε η πλέον αποτρόπαια λογοκρισία στα εικαστικά έργα της ευρωπαϊκής τέχνης. Δίχως να έχει καταργηθεί τυπικά το Σύνταγμα, η άνοδος του εθνοσοσιαλιστικού κόμματος στην εξουσία, με αρχηγό τον Χίτλερ θα προσάψει στη μοντέρνα τέχνη διάφορες «ετικέτες», μία από αυτές φέρει το όνομα «Εκφυλισμένη Τέχνη» (Entartete Kunst). Στις 10 Ιουλίου του 1939, στο Μόναχο, θα εκτεθούν 730 έργα τέχνης καταξιωμένων καλλιτεχνών σε μία αντί-έκθεση η οποία θα στιγματιστεί από τους οργανωτές της μέσα από μια σειρά επεμβάσεων πάνω στα έργα πριν καταλήξουν στην «πυρά». Αποτέλεσμα: η ευρωπαϊκή τέχνη θα θρηνηθεί μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου περίπου 70.000 έργα, ενώ πολλοί καλλιτέχνες αναγκάστηκαν να φύγουν από τη Γερμανία. Όσοι παρέμειναν αποκλείστηκαν από το δικαίωμα της έκφρασης και της δημιουργίας². Η καταπάτηση της προσωπικότητας του ατόμου, και της υλικής του ιδιοκτησίας υπήρξε ένα γεγονός που εντάσσεται μέσα στο γενικότερο ιδεολογικό υπόβαθρο των ναζι, και ως αποτέλεσμα αυτού ήταν καταπάτηση της ίδιας της τέχνης.

¹ Βλ. Θεοδόσης, 2000: 17-18.

² Βλ. Χαραλαμπίδης, Α. 2002:119-128

Η ελευθερία της τέχνης στον ελληνικό χώρο

Στην Ελλάδα η πρώτη επίσημη συνταγματική καταχώριση της ελευθερίας της τέχνης πραγματοποιείται το 1925 και 1927. Εν συνεχεία, στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975³, με τη διάταξη **άρ.16 παρ.1** ορίζεται:

Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα⁴.

Από τον παραπάνω ορισμό αξίζει να επισημάνουμε δύο σημεία που χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής. Το πρώτο αφορά τον ορισμό της τέχνης και διαφαίνεται καθαρά ότι *a priori* το σύνταγμα δεν δίνει ούτε ένα γενικό ούτε ένα ειδικό ορισμό της τέχνης. Το δεύτερο έγκειται στη συνταγματική θεμελίωση της τέχνης η οποία προβλέπει τη σύνδεση της παραγωγή έργων τέχνης με την ελευθερία παρουσιάσεως τους στο κοινό⁵. Γίνεται προφανές πως η τέχνη βάση συντάγματος έχει απώτερο σκοπό την επικοινωνία ενώ η περίπτωση της «τέχνης για την τέχνη» απουσιάζει.

Παράλληλα στο **άρ. 5 παρ.1** του συντάγματος προβλέπεται:

Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη⁶.

Σύμφωνα με τον νομοθέτη ο καθένας είναι ελεύθερος να εκφράζει την προσωπικότητά του έως το σημείο που δεν θίγει τα δικαιώματα των άλλων. Γίνεται προφανές πως ο παραπάνω ορισμός ενέχει ένα πλεονέκτημα για τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις σε αντίθεση με τις όποιες μειονότητες μπορεί να υπάρχουν, και επισημάνουμε πως η παραπάνω διάταξη δημιουργεί τόσο περιορισμούς όσο και αντιφάσεις ως προς το **άρ. 16 παρ.1**.⁷ Παράλληλα, βάσει του νομοθέτη τα *χρηστά ήθη*

³ Να σημειωθεί ότι το Ελληνικό Σύνταγμα αναθεωρήθηκε επίσης το 1986 και 2001.

⁴ Βλ την ηλεκτρονική διεύθυνση http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php (ημερομηνίας τελευταίας επίσκεψης: 15.06.2010)
http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php (ημερομηνίας τελευταίας επίσκεψης: 15.06.2010)

⁵ Βλ Δαγτόγλου, 2005: 738 τομ. Α΄

⁶ Βλ. την ηλεκτρονική διεύθυνση: http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php

⁷ Βλ. Θεοδόσης: ό.π., σ. 81.

αναφέρονται στις επικρατούσες - ισχύουσες ηθικές αντιλήψεις οι οποίες ορίζονται από τον νόμο πάντα στα όρια του Συντάγματος.⁸

Επίσης το **άρ.14 παρ.1** του συντάγματος ορίζεται:

Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους.

Επιπρόσθετα, στον **Ν.1291/1982 παρ.3** αποδίδεται ελευθερία λόγου στα έργα τέχνης και επιστήμης και δεν συνδέεται με αυτά ο χαρακτηρισμός του άσεμνου.⁹

Τέχνη και λογοκρισία

Ετυμολογικά η λέξη προέρχεται από το ρήμα τίκτω που σημαίνει την ανθρώπινη ικανότητα στη δημιουργία.¹⁰ Παράλληλα η τέχνη εκφράζεται μέσα από πολλά πρόσωπα συνεπώς σήμερα μιλάμε για πολλών ειδών τέχνες και τις διαχωρίζουμε ανάλογα με το πεδίο των συναισθημάτων που εκφράζουν. Υπάρχουν οι τέχνες του θεάτρου, η τέχνη της ποίησης, η έβδομη τέχνη, οι εικαστικές τέχνες, κ.ό.κ.

Η αδυναμία να δοθεί ένας σαφής όσο ευκρινής ορισμός της τέχνης από την γέννηση της έως τις μέρες μας, έγκειται στη *sui generis* φύση της. Είναι κοινός τόπος πως το ερώτημα που διαπραγματεύεται την έννοια της τέχνης έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί όλους όσους ασχολούνται με αυτήν: εικαστικούς δημιουργούς, φιλοσόφους, ιστορικούς της τέχνης και κριτικούς, και όλους όσους παράγουν και προασπίζουν την πολιτιστική πολιτική.

Οι περισσότερες αισθητικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν μέχρι σήμερα και σκοπό είχαν να εξετάσουν την έννοια της τέχνης στρέφονται γύρω από τον άξονα των δύο βασικών φιλοσοφικών τάσεων:

Κατά τον Πλάτωνα η τέχνη είναι μίμηση της αληθινής φύσης (υπερβατικές μορφές)¹¹. Αντιθέτως, ο Αριστοτέλης θα υποστηρίξει πως η τέχνη έχει γνωστική αξία, έναν απώτερο σκοπό και εξετάζοντας ειδικότερα την τραγωδία αποδίδει τον σκοπό

⁸ Βλ. Δαγτόγλου, 2005: 1339, τόμ.Β'.

⁹ Βλ αναλυτικά το Ν. 5060/ 1931 παρ. 30 όπως αντικαθίσταται από τον Ν.1291/1982 παρ.3 http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php (ημερομηνίας τελευταίας επίσκεψης:20.06.2010)

¹⁰ Βλ. Πελεγρίνης, 2009:618

¹¹ Βλ. Σκουτερόπουλος, 2003: 708-716

αυτό στην κάθαρση της ψυχής.¹² Οι φιλοσοφικές θεωρίες αν και δεν σφετερίζονται η μία την άλλη σχεδόν όλες συγκλίνουν στην πρωτογενή ανάγκη του κάθε ατόμου να εκφράσει μέσα από τις διάφορες μορφές τέχνης την προσωπικότητα του. Η καλλιτεχνική δημιουργία συντελείται υπό αυτή την έννοια, ως δραστηριότητα στοχασμού, στα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος και ιδιαίτερα σε αυτά που αναφέρονται στα βαθύτερα συναισθήματα του. Συναισθήματα όπως η οργή και ο θυμός, η λύπη και η μοναξιά, η προσμονή και η χαρά πυροδοτούν την ανθρώπινη φαντασία με εικόνες που ο άνθρωπος νιώθει την ανάγκη να εξωτερικεύσει.

Όμως τι μπορεί να θεωρηθεί ακραίο στην καλλιτεχνική δημιουργία και να λογοκριθεί το έργο τέχνης; και μέχρι πιο σημείο φθάνει η ελευθερία της;

Η λογοκρισία στην τέχνη δεν είναι ένα τωρινό φαινόμενο, αναρίθμητα παραδείγματα συναντούνται και στο παρελθόν. Αναμφισβήτητα ο πρώτος θεατής του έργου είναι ο καλλιτέχνης και σύμφωνα με τη θεωρία της πρόσληψης, το έργο τέχνης δεν είναι μια παγιωμένη οντότητα αλλά αντιθέτως λειτουργεί μέσα στο χρόνο και ανάλογα με τις εποχές και το πλαίσιο τους αποκτά καινούργιες αναγνώσεις και διαφορετικές ερμηνείες. Κάτι που σήμερα μπορεί να εξοργίζει και να φθάνει στα άκρα τη κοινή γνώμη όταν θεωρείται πως προσβάλλει και ισοπεδώνει την προσωπικότητα και τις όποιες αξίες των συνανθρώπων μας, στο μέλλον μπορεί να ειδωθεί όχι μόνο ως ένα αποδεκτό έργο τέχνης αλλά πολλές φορές και ως θεμελιακό έργο ενός καλλιτεχνικού ρεύματος.

Εξάλλου οι αναζητήσεις της σύγχρονης τέχνης δεν επιδιώκουν να δώσουν την φυσική ομορφιά, αλλά την αλήθεια, την υποκειμενική αλήθεια εφόσον είναι κοινά αποδεκτό πως μία αλήθεια δεν μπορεί να υπάρξει.

Τι γίνεται όμως όταν ο σκοπιμότητα του καλλιτέχνη πηγάζει από την προσωπική του απελπισία και την επιθυμία για πρόκληση; Όταν ο καλλιτέχνης επιλέγει να χρησιμοποιήσει την τέχνη;

Προκειμένου να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα θεωρείται σκόπιμο να ανατρέξουμε στην εποχή της επανάστασης του 1830-48 στη Γαλλία, όταν ο κόσμος, διψασμένος, αναζητά από τον ημερήσιο τύπο που τότε ανθίζει, να μάθει τι συμβαίνει γύρω του. Αυτή την εποχή η τεχνοκριτική βρίσκεται θεαματικά στο προσκήνιο. Ας θυμηθούμε αυτό που χαρακτηριστικά σημειώνει ο Charles Baudelaire: «η κριτική!»

¹² Βλ. Beardsley, 1989: 47-52

το ότι ο καλλιτέχνης παριστάνει τόσο εύκολα τον σπουδαίο, αυτό οφείλεται στο ότι ο κριτικός είναι αναμφίβολα ένα κριτικός της σειράς.¹³ Αν και έχει περάσει αρκετός καιρός από τότε η φράση αυτή φαίνεται να αντιπροσωπεύει τις τωρινές συνθήκες. Η τέχνη λέγεται πως δημιουργεί πολιτισμό και ο πολιτισμός εξευγενίζει. Το εικαστικό έργο, σήμερα, σε ορισμένες περιπτώσεις, καλεί σε συνομιλία τον θεατή μέσα από την πρόκληση και το σοκ. Μοιάζει έτσι να χάνεται από τον καλλιτεχνικό ορίζοντα οποιαδήποτε διάθεση για ευρηματικότητα. Σε αυτή την περίπτωση η τέχνη ακούγεται ως αντίλαλος εκείνων των φωνών που μεθοδεύουν την αισθητική. Εκείνων που αντιλαμβάνονται την τέχνη ως πεδίο εντυπωσιασμού, κατάκτησης οικονομικού κέρδους και προσωπικών φιλοδοξιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δαγτόγλου Π., Δ., (2005) *Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα*. Αθήνα: εκδ. Σάκκουλα. Τόμ. Α΄ και Β΄ (1^η έκδ. 1991).

Θεοδόσης, Γ., (2000) *Η ελευθερία της τέχνης*. Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη.

Πελεγρίνης Θ., (2009) *Λεξικό της φιλοσοφίας*. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα. (1^η έκδ. 2004).

Σκουτερόπουλος Ν. Μ., (2003) *Πλάτων Πολιτεία*. Αθήνα: εκδ. Πόλις (1^η έκδ. 2002)

Χαραλαμπίδης Α., (2002) *Η τέχνη του 20^{ου} αιώνα. Ζωγραφική – Πλαστική – Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου*. Θεσσαλονίκη: εκδ. University Studio Press. τόμος Β΄ (1^η έκδ.1993)

Baudelaire C., (2005) *Αισθητικά δοκίμια*. Επιστ. επιμ. Τσικουδής, Α. Αθήνα: εκδ. Printa. (1^η έκδ. 1995)

Beardsley C.M., (1989) *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών*. Αθήνα: εκδ. Νεφέλη

Διαδικτυακοί Ιστότοποι:

Βάση Νομικών Πληροφοριών Intracom – Νόμος:
<http://lawdb.intrasoftnet.com/>

¹³ Βλ. Baudelaire, 2005:25